

GALATA MEVLEVÎHANESİ

SÂFİ ARPAGUŞ*

Mevlevîlik XIII. yüzyılda¹ Mevlana Celaleddin-i Rumî'den sonra oğlu Sultan Veled tarafından teşkilatlanmaya başlamış, İstanbul başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin gelişmesiyle paralel olarak üç kıtaya yayılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Mevlevîlere tahsis edilen ve İstanbul Mevlevîliğinin ilk mekânları olan Kalenderhane Zaviyesi ve Âbid Çelebi (ö. 1497) tarafından Fatih Otlukçu Yokuşu'nda kurulan mekânlarla başlayan bu kurumsallaşmayı daha sonra kronolojik olarak Galata (Kulekapısı) (1491); Yenikapı (1598); Beşiktaş (Bahariye) (1622); Kasımpaşa (1623-1631) ve Üsküdar (1870) Mevlevîhaneleri izlemiş, böylece Osmanlı tasavvufunun önemli tekkeleri kurulmuş ve bunlar başta dinî ve sosyo-kültürel hayat olmak üzere Osmanlı kültür, sanat ve edebiyatının şekillendiği mekânlar olmuştur.¹

İstanbul'da Mevlevîlik

İstanbul'un fethinden tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar geçen sürede (1925) şehirde beş Mevlevîhane varlık göstermiştir. Ancak kaynaklarda isimlerine rastlanan fakat meşhur ve uzun ömürlü olmayan üç Mevlevîhaneden daha bahsedilmektedir.² Fatih Sultan Mehmed tarafından Hristos Akataleptos Kilisesi'nin Mevlevîlere tahsis edilmesiyle kurulan Kalenderhane Zaviyesi'nin İstanbul'da varlığı bilinen ilk Mevlevîhane olduğu

* Marmara Üniversitesi

¹ Sezai Küçük, *İstanbul Mevlevîhaneleri I*, İstanbul 2007, s. 36.

² Bkz. Küçük, *a.g.e.*, s. 34.

1- Galata Mevlevîhanesi

söylenir.³ Bir diğeri ise Âbid Çelebi tarafından Fatih Otlukçu Yokuşu'nda kurulan dergâhtır. Kaynakların Fatih Mevlevîhanesi olarak zikrettiği bu mekân daha sonraları kurucusu Âbid Çelebi'nin Nakşibendî Molla İlahî'ye olan intisabı sebebiyle Nakşibendî ve Mevlevî erkânının hüküm sürdüğü bir mekân olmuştur. Yine bazı kaynaklarda Eyüp'te kurulduğu ve faaliyete geçmeden bir depremle yıkıldığı kaydedilen Eyüp Mevlevîhanesi'nden bahsedilir ki bu mekân bir teşebbüsten öte varlık kazanamamıştır. İstanbul'da varlığı kaydedilen bir diğeri Mevlevîhane ise Kasımpaşa Mevlevîhanesi dervişlerinden Dolapçı Mehmed Dede (ö. 1824) tarafından Eyüp/Gümüşsuyu civarında İdris Köşkü diye bilinen semtte 1814 yılında kurulan dergâhtır. Bu dergâh da banisinin ömrü ile mukayyet kalmıştır.

İstanbul Mevlevîhaneleri Osmanlı'nın kültür ve medeniyeti ile siyasi ve ictimai hayatını etkilemiş hatta yönlendirmiş kurumlar olarak

³ Baha Tanman, "İstanbul Mevlevîhaneleri", *Osm. Ar.*, 14 (1994), s. 178.

temayüz etmektedir. Edebiyat, musiki, hat, tezhip, nakkaşlık vs. daha birçok sanat dalları Mevlevîhanelerde meşk edilmiş, müzehhip, ressam ve minyatür sanatçıları burada yetiştirmiştir.

Mustafa İtrî Dede, Hammamîzade İsmail Dede Efendi, Nâyî Osman Dede, Ali Nutkî Dede, Zekâî Dede, Hüseyin Fahreddin Dede, Hacı Arif Bey, Abdülbaki Nâsır Dede, Ataullah Dede, Dellalzade Hafız İsmail Efendi, Mehmed Celaleddin Dede, Ahmed Avni Konuk gibi daha birçok Mevlevî bestekâr ve musikîşinas İstanbul Mevlevîhanelerinde yetişmiştir. Edebiyat ve özellikle şiir, Mevlevî geleneğinin yakından ilgilendiği bir husustur. İstanbul Mevlevîhanelerinde yetişmiş şairlerin sayısı oldukça fazladır. Şeyhülislam Bahaî, Cevrî, Şeyhülislam Yahya, Fasîh Ahmed Dede, Neşatî Ahmed Dede, Müneccimbaşı Ahmed Dede, Nâyî Osman Dede, Receb Enis Dede, Nef'î, Nailî, Nedim, Sakıb Mustafa Dede, III. Selim ve Şeyh Galib gibi Osmanlı şiirinin önde gelen simalarının çoğu Mevlevîdir. Esrar Dede, Hasan Nazif Dede, Hâlet Efendi, Şeref Hanım, Leyla Hanım, Ziver Paşa, Nazım

2- Galata Mevlevihanesi'nin giriş kapısının kitabesi

Paşa gibi toplumun farklı hizmet alanlarından daha birçok kimse şiir zevkini ve ilhamını Mevlevî muhitleri içerisinde elde etmişlerdir. Hülâsa, Mevlevî tekkeleri özellikle İstanbul sanat, edebiyat ve musiki çevrelerinin bir nevi eğitim öğretim gördükleri güzel sanatlar merkezi olarak faaliyet göstermiştir.

Galata Mevlevihanesi

Beyoğlu Dergâhı, Galata Âsitanesi, Galata Hankâhı, Hankâh-ı Bâb-ı Kule, Kulekapısı Mevlevihanesi, İskender Paşa Zaviyesi, Tekye-i İskenderî gibi isimlerle anılan⁴ Galata Mevlevihanesi Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devri devlet adamlarından İskender Paşa tarafından kendisine ait bir av çiftliği arazisi içerisinde 1491'de kurulmuştur.⁵ İstanbul'daki ilk

⁴ İsmâil Ünver, "Galata Mevlevihanesi Şeyhleri", *Osm. Ar.*, 14 (1994), s. 195-196.

⁵ Geniş bilgi için bk. Can Kerâmetli, *Galata*

Mevlevîlerin merkez tekkesi olma özelliğine sahiptir. Tekkenin zikir merasiminin icra edildiği günler (mukabele günü) salı ve cumadır. Galata Mevlevihanesi, Mevlevî kültürünün hayat bulduğu ve Osmanlı toplumuna yön vermiş çok önemli münevverlerin yetiştiği verimli bir ocaaktır denilebilir.

1491'de temelleri atılan Galata Mevlevihanesi, Mevlevîliğin Osmanlı tabiiyetine girerek bir imparatorluk kurumuna dönüşmesinin sembolü olmuştur. Tarikat bu yeni ve güçlü siyasi merkezin desteğiyle Kütahya, Edirne, Afyon ve İstanbul'dan sonra Balkanlar ve Akdeniz coğrafyasına yayılma imkânını bulmuştur.⁶ Galata Mevlevihanesi'nin meşayih

Mevlevihanesi Divan Edebiyatı Müzesi, İstanbul 1977, s. 15-19.

⁶ Ekrem Işın, "Anadolu'da Mevlevîliğin Üç Dönemi", *Bursa'da dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü* (haz. Nahit Kayabaşı), 2003, Bursa 2003, s. 151-155.

silsilesinde, Divâne Mehmed Çelebi (ö. 1544) ilk postnişin olarak gösterilir. İskender Paşa'nın çiftliğinde bir müddet misafir olan Divâne Mehmed Çelebi'nin İstanbul'dan ayrılırken yerini halifelerinden Ali Safaî Dede (ö. 1533)'ye bıraktığı bilinmektedir.⁷ Galata Mevlevihanesi ilk üç şeyhinden sonra bir süre metruk kalmış, dördüncü postnişin Mesnevihan Mahmud Dede'nin (ö. 1548) vefatından sonra sahipsiz kalarak harap olmuş, bir süre de Halvetî zaviyesi olarak hizmet vermiştir.

XVII. yüzyılın başlarında Sırrî Abdi Dede Konya'ya müracaat ederek bu dergâhın aslen Mevlevihane olduğunu ifade ile dergâhı Halvetîlerden geri almış ve kısa bir süre meşihat makamında kalmıştır. Daha sonra Konya Âsitanesi Şeyhi Bostan Çelebi (ö. 1630) kendisini bu görevden

⁷ Baha Tanman, "Galata Mevlevihanesi", *DİA*, XIII, 318.

alarak yerine Mesnevî şârihi İsmail Rusûhî Ankaravî'yi şeyh tayin etmiştir.⁸ İsmail Ankaravî'nin tayini Galata Mevlevîhanesi'nde iki noktada önemlidir:

Birincisi; Ankaravî her ne kadar Mesnevî şerhindeki İbn Arabî düşüncesi merkezli yorumları sebebiyle zahir ulemasının tepkileriyle karşılaşmış olsa da başta *Minhâcü'l-Fukarâ* olmak üzere yazdığı eserler ve gösterdiği tavırlarla Mevlevî adap ve erkânının esaslarını temellendirerek⁹ dergâhta odaklanan bâtını temayülleri tasfiye etmiş, bu vesileyle tarikatın Osmanlı idari ve ilim çevreleri ve münevver kesim arasında hızla kökleşmesini temin etmiştir. İkinci husus ise; İstanbul'da Mevlevîliğin teşkilatlanması ile ilgilidir. Bu dönemde Yenikapı, Beşiktaş ve Kasımpaşa Mevlevîhanelerinin faaliyete geçmesiyle tarikatın İstanbul'daki tek merkezli yapısı bu dergâhlarda yetişmiş derviş ve güçlü şeyh aileleri vasıtasıyla çok merkezli bir şekil almıştır.¹⁰ Galata Mevlevîhanesi'nin 430 yıllık tarihî sürecinde Konya Âsitanesi tarafından görevlendirilen meşihat makamında bulunan şeyhlerinin listesi ve meşihat sıralamaları şu şekildedir:¹¹

Divâne Mehmed Çelebi (ö. 1544)

Ali Safaî Dede (ö. 1533)

Mesnevîhan Mahmud Dede (ö. 1602)

İsmail Rusûhî Ankaravî (ö. 1631)

Sırrî Abdi Dede (ö. 1631)

Âdem Dede (ö. 1652)

Arzî Mehmed Dede (ö. 1664)

Derviş Çelebi (ö. 1664)

Naci Ahmed Dede (ö. 1710)

⁸ Esrâr Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*, Kahire 1866, II, 54-55.

⁹ İsmail Rusûhî Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ* (haz. Safi Arpağuş) İstanbul 2008.

¹⁰ Ekrem Işın, "İstanbul'un Mistik Tarihinde Mevlevîhâneler", *İstanbul*, 4 (1995), s. 121-125.

¹¹ Küçük, *İstanbul Mevlevîhâneleri*, s. 48-94; Ünver, "Galata Mevlevîhanesi Şeyhleri", s. 195-219.

Derviş Çelebi (ö. 1664, II. defa)
Mesnevîhan Gavsî Ahmed Dede (ö. 1696 veya 1698)

Kutbün-Nâyî Osman Dede (ö. 1729)

Sırrî Abdülbaki Dede (ö. 1750)

Mehmed Şemseddin Dede (ö. 1760)

İsa Dede (ö. 1771)

Selim Dede (ö. 1777)

Mehmed Sadık Dede (ö. 1778)

Abdülkadir Dede (Görevden alınması, 1780)

Hüseyn Dede (ö. 1782)

Bakkalzade Ali Dede (Görevden alınması, 1786)

Sultanzade Halil Numan Dede (Görevden alınması, 1790)

Bakkalzade Ali Dede (II. defa)

Şemsî Dede (ö. 1790)

Mehmed Esad Dede (Şeyh Galib) (ö. 1799)

Mehmed Ruhî Dede (ö. 1225/1810)

Trablusşamlı Mahmud Ümid Dede (ö. 1818)

Mehmed Kudretullah Dede (ö. 1871)

Mehmed Ataullah Dede (ö. 1910)

Ahmed Celaleddin Dede (ö. 1946)

İsmail Rusûhî Ankaravî'den sonra

tekkelerin kapanışına kadar olan

sürede Galata Mevlevîhanesi'nde

başta Şeyh Galib Dede olmak

üzere birçok şair ve fazıl şeyhler

postnişin oldukları gibi hayli

kuvvetli müzisyenler de bu dergâha

intisap etmişler, vefatlarından

sonra da dergâhın haziresinde

defnedilmişlerdir.¹² Galata

Mevlevîhanesi gerek şeyhleri

ve gerekse vefatlarından sonra

Mevlevîhanenin hâmuşânında

yatan önemli ilim, irfan devlet

ve edebiyat adamlarının durağı

olmuştur. Bunlardan özellikle

Mesnevî şârihi İsmail Rusûhî

Ankaravî ve *Hüsn ü Aşk* müellifi

Şeyh Galib Dede eserleriyle ve

fikirleriyle dönemlerinin önde

gelen isimlerindendi. Yine Esrâr

Dede, Fasîh Ahmed Dede gibi

¹² Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 337.

önemli şairler, Hâlet Efendi gibi devlet ricalinin önde gelenleri de bu dergâhın müntesibi idiler. Mevlevîlik deruhte ettiği tasavvufi eğitimle bir yandan yüksek ahlaklı kişiler yetiştirirken, bir yandan da zengin koleksiyonlara sahip kütüphanelerle düşünce hayatının ve dünya görüşünün gelişmesine katkıda bulunmuştur. Mesela sadece Galata Mevlevîhanesi, dört yüz otuz yıllık hizmeti süresinde yetmiş kadar divan sahibi şair yetiştirmiştir ki bunların başında Şeyh Galib gelmektedir.¹³ İsmail Rusûhî Ankaravî, Mesnevî şarihlerine ve mesnevîhanalara rehber olmuştur. Ataullah Dede, (ö. 1910) Arapça, Farsça, Almanca ve Fransızca'ya hâkim, iyi bir cebir ve hendese âlimi ve yine ta'likte üstat bir hattat ve iyi bir musikişinastır.¹⁴ Hülâsa Mevlevîlik yedi yüz yıldır, saraylardan Osmanlı Devleti'nin en ücra köşelerine kadar toplumun pek çok kesimiyle sıkı bir ilişki içinde bulunmuş, ciddi bir disiplin içinde verilen din, dil, edebiyat, musiki, kültür ve sanat eğitimiyle, ülke sınırları içinde birer kültür merkezi, ilim, irfan ve terbiye mektebi, birer akademi veya konservatuvar niteliği taşımış, büyük edip, şair, mesnevîhan, mütefekkir, musikişinas, ressam, hattat, nakkaş ve el sanatkârları yetiştirmiştir.¹⁵

XVII. yüzyılın başlarında Konya'daki Çelebilik makamı tarafından görevlendirilen Şeyh Sırrî Abdi Dede (ö. 1631), meşihatını üstlendiği

¹³ Safi Arpağuş, *Mevlevîlik'te Ma'nevî Eğitim*, İstanbul 2009, s. 307.

¹⁴ Atâullah Dede hakkında bk. Thierry Zarcone, "Şeyh Mehmed Ataullah Dede ve Galata Mevlevîhanesi, -Doğu-Batı Arasında Entelektüel ve Tinsel Bir Köprü, *Saltanatın Dervişleri Dervişlerin Saltanatı: İstanbul'da Mevlevîlik* (haz. Ekrem Işın), İstanbul 2007, s. 58-75.

¹⁵ Bârihüdâ Tanınkorur, "Türk Kültür ve Mimarlık Tarihinde 'Mevlevîhâne'nin Yeri ve Önemi", *III. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya 1989, s. 62.

4-Yenikapı Mevlevihanesi'nin semahanesi

Mevlevihanedede (1608) yılında büyük bir onarım gerçekleştirmiş ve bina tekrar Mevlevihane olmuştur. Mevlevihane 1765'te Tophane yangınında yine harap olmuş, Sultan III. Mustafa tarafından tamir ettirilmiştir. Mevlevihanenin 1791'de Şeyh Galib'in isteği üzerine Sultan III. Selim tarafından tamir ettirildiği ifade edilmektedir. Harap olan semahane kısmı da 1834 tarihinde Sultan II. Mahmud tarafından imar edilmiştir. XVII. yüzyıl başlarından itibaren birçok defa tamir gören ve yenilenen, çeşitli ek bölümlerle donatılarak küçük bir külliye niteliğine bürünen Galata Mevlevihanesi, III. Selim'in 1791'de gerçekleştirdiği yenileme sonucunda ana hatlarıyla bugünkü yerleşim düzenine kavuşmuş, binalar ise XIX. yüzyıl içinde son şekillerini almışlardır. Mevlevihanedede XIX. yüzyılda da birçok tadilat yapılmıştır. Bunların ilki, II. Mahmud devrinin ünlü simalarından Hâlet Efendi'nin 1819'de

gerçekleştirdiği imar faaliyetidir. Mevlevihane 1824'te bir yangın daha geçirmiş, Şeyh Seyyid Kudretullah Dede tarafından 1828'de sadaret makamına hitaben kaleme alınan arzu-hâle binaen II. Mahmud tarafından 1835'te yeniden inşa ettirilmiştir. Sultan Abdülmecid ise 1851 ve 1859'da iki defa tamirata aldığı binayı bugünkü şekliyle yeniden yaptırmıştır. Mevlevihane, II. Abdülhamid ve V. Mehmed Reşad devirlerinde de küçük kapsamlı onarımlar geçirmiştir.¹⁶ Tekkelerin kapatılmasından (1925) sonra Mevlevihanenin ana binası bir süre halkevi ve karakol olarak kullanılmıştır. 1945-1947 arasında belediye tarafından hazinenin doğu kesimi kaldırılarak yerine Beyoğlu Evlendirme Dairesi yaptırılmış, bu arada semahanenin girişindeki ahşap türbeler, harem bölümü, matbah-ı şerif ve diğer bazı müstemilat ortadan kaldırılmıştır. Galata Mevlevihanesi

resmî kurumların ilgisizliğine rağmen Turing ve Otomobil Kurumu başkanı Reşit Saffet Atabinen ve Hamdullah Suphi Tanrıöver'in çabaları sayesinde kısmen günümüze gelebilmiştir. Birçok girişimin sonucunda Mevlevihanenin 1946'da bütün birimleriyle bir Mevlevî kültürü müzesine dönüştürülmesine karar verilmiş ve mülkiyeti vakıflardan Millî Eğitim Bakanlığı'na intikal etmiştir. Müzeye dönüştürülmesi yirmi yıllık bir gecikmeyle gerçekleşebilmiş, dört yıl süren geniş kapsamlı onarım çalışmaları sonunda Divan Edebiyatı Müzesi adıyla 27 Aralık 1975'te ziyarete açılmıştır. İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansının katkılarıyla restore edilen yapı hâlen müze olarak kullanılmaktadır.

¹⁶ Tanman, "Galata Mevlevihânesi", XIII, 317-321.